

VÖRÖS BOLDIZSÁR*

KÉT SZIMBOLIKUS TÉRFOGLALÁSI AKCIÓ: A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG KIKIÁLTÁSA 1918-BAN ÉS ELLENÜNNEPSÉGE 1919-BEN

Politikai erők eszméiket terjesztendő, hatalmukat érzékeltetendő és legitimálandó alkalmaznak szimbolikus térfoglalási eljárásokat. Ezekkel egy-egy közösség életében kulcsfontosságú terek (például egy ország fővárosa, legfontosabb közterületei, épületei) jelképes birtokbavételére törekednek. Sor kerülhet arra is, hogy e politikai erők nemcsak a teret akarják így meghódítani, hanem hasonló megfontolásokból, azzal párhuzamosan az idő egyfajta birtokbavételét is igyekeznek végrehajtani: bizonyos történelmi események, jelenségek saját maguk előzményeiként, egyes történelmi személyek saját elődeikként való felidézésével – ezzel együtt más események, jelenségek és figurák határozott bírálataival, elutasításával. A tanulmányban részletesen vizsgált két rendezvény, az 1918-as magyar polgári demokratikus forradalom idején a köztársaság kikiáltásának budapesti ünnepe 1918. november 16-án és pontosan egy évvel később, immár az ellenforradalmi erők felülkerekedésének időszakában, a Horthy Miklós vezette Nemzeti Hadsereg budapesti bevonulási ünnepe 1919. november 16-án, jól szemlélteti mindezeket. Elemzésük során pedig az is nyilvánvalóvá válik: e nagy akciók egymás ellen is irányulhatnak – akár úgy is, hogy éppen a hatás érdekében, elutasítandó a másik rendezvény által kifejezett nézetrendszert, rokon jellegű eszközöket alkalmaznak. Így a köztársaság kikiáltásának ünnepségére a rendezvény közvélemény-formálói az általuk mozgósított, ekkor összegyűlt tömeget „a nép” jelképeként szándékoztak megjeleníteni megnyilatkozásaikban. Az ünnepség helyszínét, a magyar Országházat és az épületnél lévő teret nemzeti színű és vörös zászlókkal díszítették. A szónokok megemlékeztek a magyar történelem forradalmáiról, törekedve egy „saját hagyomány” megteremtésére. Az 1919-es bevonulási ünnepség szervezői az általuk mozgósított tömeget már „a nemzet” jelképeként kívánták szerepeltetni. Az Országházat és a teret ekkor is díszítették nemzeti színű zászlókkal, ám a vörös lobogók hiányoztak, az épületre pedig misésátort építettek. A szónokok beszédeikben leszámoltak az 1918–1919-es magyarországi forradalmakkal. A tanulmány végén idézett néhány kortársi vélemény azt szemlélteti, hogy a két ünnepség propagandisztikus tartalmaival megcélzottak miként reagálhattak ezekre.

Különböző politikai erők, eszmék terjesztése, hatalmuk érzékeltetése és legitimálása érdekében nemritkán alkalmaznak szimbolikus térfoglalási eljárásokat, amelyekkel egy-egy közösség életében kulcsfontosságú terek: így például egy ország fővárosa, legfontosabb közterületei, épületei jelképes birtokbavételére törekednek. Előfordulhat ugyanakkor az is, hogy ezek a politikai erők nem csupán a teret akarják

* Tudományos főmunkatárs, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4. E-mail: voros.boldizsar@btk.mta.hu.

ily módon meghódítani, hanem hasonló megfontolásokból, azzal párhuzamosan, az idő egyfajta sajátos birtokbavételét is igyekeznek végrehajtani: bizonyos történelmi események saját maguk előzményeiként, egyes történelmi személyek saját elődeiként történő felidézésével – ezzel együtt pedig más események és figurák határozott bírálatával, elutasításával. Mindezeknek a céloknak a megvalósítására sokféle eszköz kínálkozik: többek között különféle politikai jelképek (képek, szobrok stb.) használata, középületek birtoklásának hangsúlyozása, szimbolikus súlyú közéleti beszédek tartása (amelyeknél különösen fontos az időpont és a helyszín), jelképértékkel bíró közösségi rendezvények, tömeggyűlések szervezése, lebonyolítása, továbbá új ünnepek kijelölése, már meglévők átértékelése vagy eltörlése. Egyes esetekben a politikai erők ezek közül egyszerre többet is alkalmazhatnak céljaik érdekében.¹ A magyar köztársaság 1918. november 16-ai kikiáltása alkalmával lezajlott fővárosi rendezvény és a Horthy Miklós vezette Nemzeti Hadsereg pontosan egy évvel későbbi budapesti bevonulási ünnepsége jól szemlélteti a fentieket. Elemzésük során pedig az is nyilvánvalóvá válik: e nagy akciók egymás ellen is irányulhatnak – akár úgy is, hogy éppen a hatás érdekében, elutasítandó a másik rendezvény által kifejezett nézetrendszert, rokon jellegű eszközöket alkalmaznak.

1. FORRADALMI ÜNNEPSÉG 1918. NOVEMBER 16-ÁN

A köztársaság kikiáltásának előkészületei során a Nemzeti Tanács 1918. november 15-ei ülésén – amint arról a *Pesti Napló* november 16-ai számában tudósított – a következőképpen alakította át a politikai ünnepek korabeli sorozatát:

Ünnepnap lett már ma a november tizenhatodika és nemzeti *ünneppé deklarálták a Nemzeti Tanács mai ülésén a forradalom kitörésének felejthetetlen napját*, október harmincegyedikét. *Eltörölték, mint ünnepnapokat a király és királyné születésnapját*, Ferenc József halálának napját, április tizenegyedikét, szóval mindazokat az ünnepeket, amelyek a régi rendszerre emlékeztethetnek. Nemzeti ünnep a régiek közül csak kettő marad: *március tizenötödike* és augusztus huszadika, *Szent István napja*, amelyet egyházi ünnepnapnak tekintenek.²

¹ Lásd ehhez pl. Bodó Julianna – Biró A. Zoltán: „Szimbolikus térfoglalási eljárások” in Bodó Julianna (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban* (Csíkszereda: KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Pro Print 2000) 9–42; NIKITSCHER Péter: „Tér, hatalom, szimbólumok: hatalmi önreprezentáció és szimbolikus térfoglalás Budapesten a városegysítéstől napjainkig” in DÜLL Andrea – Izsák Éva (szerk.): *Tér-rétegek: tanulmányok a 21. század térfordulatairól* (Budapest: L’Harmattan 2014) 77–102. E tanulmány átdolgozott, bővített, további szakirodalommal és a kortársak reagálásait bemutató negyedik fejezettel kiegészített változata korábbi írásomnak, lásd Vörös Boldizsár: „A magyar köztársaság kikiáltása 1918. november 16-án: szimbolikus helyfoglalás térben és időben” in Vörös Boldizsár: *Eszmék, eszközök, hatások. Tanulmányok a magyarországi propagandáról, 1914–1919* (Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont 2018) 162–169.

² „November 16: magyar köztársaság” *Pesti Napló* 1918/269, 3. A korabeli szövegeket eredeti helyesírással közlöm, kiemelések az eredetivel egyezően. Lásd még pl. „A magyar köztársaság születésnapja. Munkaszünet a Nemzeti Tanács ülése idején” *Friss Ujság* 1918/269, 2; „Október 31 és novem-

Az új hatalom tehát saját eszmerendszerének kifejezésre juttatása érdekében radikálisan megváltoztatta az ünnepek rendszerét: újakat hozott létre (október 31., november 16.), megerősített egy meglévőt (március 15.),³ átértelmezett egy már létezőt (augusztus 20.),⁴ többet pedig eltörölt (a Habsburg-uralkodókkal kapcsolatos ünnepeket).⁵

A Nemzeti Tanács ugyanezen ülésén – Fritz János, a testület jegyzője 1920-as emlékirata szerint – megállapította a képviselőház november 16-ai ülésének napirendjét és ezzel kapcsolatban foglalkozott Tisza István halálával. Ekkor Hock János, a Nemzeti Tanács elnöke azt javasolta: „Tisza István halálát be se jelentsék, *ne parentálják*, bizzák a történelemre”⁶ – feltehetőleg azért, hogy a meggyilkolt, sokak számára jelképértékű politikus⁷ különféle megítéléseinek esetleges vitája ne zavarja meg a köztársaság kikiáltásának ünnepélyességét. Tisza alakjának efféle kiiktatása a rendezvényből szintén az új hatalmat volt hivatott erősíteni.

A budapesti ünnepségre a szervezők hatalmas tömeget vonultattak fel az Országház elé. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetői az általuk mozgósított munkásságot saját maga, sőt általában „a nép” jelképeként szándékoztak megjeleníteni, amint azt a *Népszava* november 16-ai számában közzétett felhívásuk mutatja. E szerint a „régí rendszer” politikusai

...valószínűen nagy számban fognak megjelenni az országgyűlés fölösztatásának aktusára, s amivel sohasem számoltak, amit nem ismertek és nem támogattak, a nép sorfala között fognak fölvonulni a régi rendszer egyik erős intézményének temeté-

ber 16 vörösbetűs nemzeti ünnep. A Habsburgokra emlékeztető ünnepnapokat eltörölték” *A Nap* 1918/269, 3.

³ Lásd ehhez pl. GYARMATI György: *Március hatalma – a hatalom márciusa. Fejezetek március 15. ünnepelésének történetéből* (Budapest: Paginarum 1998) 19–44; GERŐ András: *Képzelt történelem. Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX–XX. századi történetéből* (Budapest: Eötvös – PolgART 2004) 163–170, 177–179; M. LOVAS Krisztina: „Ki mire emlékezett március 15-én a dualizmus korában? Az ünnepségek alakulása az aktuális politikai konfliktusok tükrében” *Századok* 2017, 1223–1246.

⁴ Lásd ehhez pl. ÁRPÁD von KLIMÓ: *Nation, Confession, Geschichte. Zur nationalen Geschichtskultur Ungarns im europäischen Kontext (1860–1948)* (München: R. Oldenbourg 2003) 92–130.

⁵ Lásd ezekhez pl. HANÁK Péter: „1898. A nemzeti és az állampatrióta értékrend frontális ütközése a Monarchiában” in HANÁK Péter: *A Kert és a Műhely* (Budapest: Gondolat 1988) 112–129, 286–288; M. LOVAS (3. lj.).

⁶ „Magyarország pusztulásáért a radikálisok és szocialisták felelősek! (Már a Nemzeti Tanácsban megkezdtek aknamunkájukat a proletárdiktatura előkészítésére. – Dr. Fritz Jánosnak, a Nemzeti Tanács jegyzőjének, leleplezései.)” *Virradat* 1920/10, 2.

⁷ Tisza meggyilkolása után pl. a *Népszava* ezt írta a politikusról: „A leggonoszabb és legkonokabb osztályuralomnak – amelyhez fogható ma már Európában sehol sem lehet találni – ő volt a meg személyesítője [...] Csütörtökön délben ennek mind vége volt: megdőlt – reméljük, örökre – az öbönne megtestesült junkeruralom és az erőszak kormányrendszere.” „Tisza” *Népszava* 1918/256, 7. Czillich Anna festőművésznő pedig így fogalmazott 1918. november 2-ai naplőfeljegyzésében: „És Tisza is halott. Bármennyire gyűlöltem mint a zsarnokság, a rabság megszemélyesítését, mégis egy ember vére folyt ki.” CZILICH Anna *Naplója* (Budapest: Lantos 1925) 42. Vö. még Ifj. BERTÉNYI Iván: „A gyűlölt Tisza István” in MARUZSA Zoltán – PALLAI László (szerk.): *Tisza István és emlékezete. Tanulmányok Tisza István születésének 150. évfordulójára* (Debrecen: Debreceni Egyetem Történelmi Intézete 2011) 22–23, 34–40.

sére. Mi ismerjük a szervezett munkásságot és ismerjük azt a méltóságot, amelynek magaslatára különösen most, győzelmes erejének tudatában fölemelkedett és fölöslegesnek kell tartanunk a figyelmeztetést, hogy *a képviselőház és a főrendiház tagjait még csak szóbeli inzultus se érje*, amikor letűnt hatalmuk temetésére a nép között elvonulnak. A népnek meg kell mutatnia ezeknek az embereknek, mennyire nem ismerték azokat, akikkel nem akarták megosztani hatalmukat és akiknek a törvényhozástól való távoltartása érdekében vakon követték fanatikus vezéreiket minden praktikájukban és gáncsvetésükben.⁸

Az ünnepség dekorációinak készítői az Országháznál lévő teret főként nemzeti színű és vörös lobogókkal díszítették, póznák közé kifeszített köteleken a magyar trikólór, valamint vörös és a főváros színeit viselő zászlók lengtek. Az épület főhomlokzatára kétoldalt nemzeti színű, középre pedig vörös lobogót tűztek ki, főbejáratánál vörös drapériás emelvényt helyeztek el. A vele szemben lévő épületeket is nemzeti színű zászlókkal és vörös drapériával díszítették.

Az Országház előtti térre november 16-án reggeltől folyamatosan érkeztek a különféle testületek, köztük a szociáldemokrata szakszervezetek csoportjai. A felvonulók nemzeti színű kokárdákat, piros jelvényeket és az 1918-as forradalom jelképének számító őszirózsákat viseltek. A szociáldemokraták irányította munkások pedig piros cédulát illesztettek kalapjukra „Éljen a köztársaság! A magyarországi szociáldemokrata párt” felirattal – amely eljárással a párt sajátosan törekedett hangsúlyozni szerepét, jelenlétét e szimbolikus térfoglalás során.⁹ A téren különféle szervezetek képviselői osztogattak röpcédulákat az egybegyűlteknek. A felvonulásról ez olvasható a *Pesti Hirlap* november 17-ei számában:

Már minden utca, amely a parlament elé vezet, emberek áradatát hozza, zsibongó, mámoros tömegeket, bokrétás lobogókkal és fölhangzik váltakozva a Himnusz, a Kossuth-nóta és a Marseillaise. Zeneszóval érkezik egy csavargár munkássága a Markó-utca felől, majd színes selyemzászlókkal különféle testületek és egyesületek. A tömegek beözönlenek a térre, amely elnyelni nem bírja az áradatot. [...] Féltilzenegykor egyetlen fekete folt a hatalmas tér.¹⁰

⁸ „Magyar köztársaság. November 16: a köztársaság születésnapja” *Népszava* 1918/271, 5.

⁹ Az ünnepség vizsgálata során felhasználtam a korabeli újságok tudósításait és képanyagát, továbbá a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárának, a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeuma Fényképtárának, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye Fotótárának, a Hadtörténeti Múzeum Fotóarchívumának és a Magyar Távirati Iroda Fotóarchívumának anyagait. A rendezvényről készített, fennmaradt filmhíradó-felvételeket lásd Országos Széchényi Könyvtár, Történeti Interjúk Tára 2747. videokazetta. Az Országháznál lévő tér történetéről, szimbolikus jelentőségéről lásd GERŐ András: *Tézerő. A Kossuth tér története* (Budapest: Új Mandátum 2008); ABLONCZY Bálint (főszerk.): *A Nemzet Főtere. Az Országgyűlés Hivatalának kiadványa a Kossuth tér történetéről* (Budapest: Országgyűlés Hivatala 2014).

¹⁰ „Kikiáltottuk a magyar népköztársaságot. Néphatározat a választójogról, a sajtószabadságról, az esküdtbíráskodásról, az egyesülés és a gyülekezés szabadságáról és a földműves-nép földhöz juttatásáról. Szikratávirat a világ minden nemzetéhez” *Pesti Hirlap* 1918/270, 1. A korabeli újságok beszámolóiból az derül ki, hogy az ünnepségen részt vevők különböző szövegekkel énekeltek a Marseillaise-t: a szociáldemokrata szellemiségű magyar szöveggel minden bizonnyal a szociálde-

Az Országházban az államforma megváltoztatására vonatkozó eljárás során először a még 1910-ben megalakult képviselőház mondta ki feloszlását.¹¹ A Ház ülésén elnökölő Szász Károly – összhangban az idézett, november 15-ei Hock János-javaslattal, ám eltérve a szokástól – nem búcsúztatta el a meggyilkolt Tisza Istvánt, ami azonnal beszéd tárgyává vált a jelenlévők között.¹² A sokak szemében a bukott rendszer jelképének számító politikus hallgatással történő kiiktatása az ünnepségből tehát nem sikerült teljes mértékben. A képviselőház feloszlása után a főrendiház berekesztette ülését.¹³

Ezt követően került sor a népköztársaság kikiáltására az épület kupolatermében,¹⁴ ahol ez alkalomból a magyar társadalom legkülönbözőbb csoportjai – köztük idősebb, még az 1848–1849-es forradalomban és szabadságharcban részt vevő katonák – jelentek meg. Ekkor tartott beszédében Hock János áttekintette a magyar történelmet, és így szólt az egyik idősebb szabadságharcos katonához: „És te, nagy idők tanúja, aki először vettél részt a mi szabadságküzdelmekben a magyar köztársaságért, szintén nem lettél rokkant, nem lettél elnyomott vértanu a 48-as küzdelmek leírása után, hiában mert megérted, amiért küzdöttél: hazádnak feltámadását a magyar független köztársaságban.”¹⁵ De nemcsak Hock János tartotta szükségesnek, hogy felmutassa az 1918-as forradalom „történelmi előzményeit”, hanem Kunfi Zsigmond szociáldemokrata miniszter is, aki további „elődfigurákat” is felelőlegesen beszédében, köztük a „magyar jakobinusokat”: Martinovics Ignácot és társait (akiket egyébként már a XIX–XX. század fordulójától rendszeresen méltattak a Magyarországi Szociáldemokrata Párt kiadványaiban¹⁶): „Azon a napon, amikor a magyar népköztársaság álomból valósággá serdül, a hála, a kegyelet és megindulás szavával kell köszöntenünk mindazokat, akik életükkel, szenvedésükkel, munkájukkal ezt a napot mindannyiunk számára megérlelték. Gondolok azokra a férfiakra, Martinovics Ignácra, akik a hóhér bárdja alá hajtották fejüket; gondolok azokra, akik 1849-

mokraták, az eredeti szöveg magyar fordításával pedig más politikai nézeteket képviselő csoportok. Lásd ehhez még pl. NAGY Dezső: *Magyar munkásfolklor* (Budapest: Gondolat 1987) 119, 127, 172.

¹¹ Vö. ehhez pl. SCHÖNWALD Pál: *A magyarországi 1918–19-es polgári demokratikus forradalom állam- és jogtörténeti kérdései* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1969) 125. Lásd még HAJDU Tibor: „A köztársaság kikiáltása. 1918. november 16.” *História* 1990/5–6, 39–40; HATOS Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és az őszirózsás forradalom története* (Budapest: Jaffa 2018) 244–265, 461–463.

¹² Lásd erről „Éljen a magyar köztársaság!” *A Nap* 1918/270, 2; „November 16. Magyarország független, önálló népköztársaság” *Világ* 1918/270, 4.

¹³ Vö. SCHÖNWALD (11. lj.) 125–126.

¹⁴ A *Köztársasági Újság* beszámolója szerint az 1918. november 16-ai ünnepség előtt „[u]toljára a koronázást megelőzőleg jutott szerephez a kupolacsarnok. Akkor a képviselőház és főrendiház tartott itt együttes ülést a koronázás megtartásáról.” „Megszületett a magyar köztársaság!” *Köztársasági Újság* 1918/2, 2. További kutatásokat igényel annak tisztázása, hogy a köztársaság kikiáltási ünnepségének rendezői e helyszínválasztással tudatosan visszautaltak-e a koronázásra – így téve még nyomatékosabbá a királyság intézményével történő leszámolást.

¹⁵ *Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója XLI.* (Budapest: Athenaeum 1918) 457.

¹⁶ Lásd ehhez Vörös Boldizsár: „A múltat végképp eltörölni”? *Történelmi személyiségek a magyarországi szociáldemokrata és kommunista propagandában 1890–1918* (Budapest: MTA Történettudományi Intézete 2004) 28–62, IV.

ben proklamálták a köztársaságot és érette bitófa alá mentek és halált szenvedtek”, továbbá a világháború áldozatairól és a munkásmozgalom résztvevőiről is megemlékezett.¹⁷ Beszéde végén a politikus az 1848–1849-es forradalmárok közül felidézte Petőfi Sándor alakját és szavait (a költőt egyébként a XIX. század végétől különféle eljárásokkal rendszeresen méltatták a magyarországi szociáldemokraták¹⁸), ám az aktuális politikai törekvések történelmi legitimálása érdekében átalakítva az *Egy gondolat bánt engemet...* című vers „Ha majd minden rabszolga-nép / Jármát meg-unva sikra lép / Pirosló arccal és piros zászlókkal” sorait:

Én azt gondolom, hogy most már eljött az az idő [!] is, melyről a magyar forradalom nagy költője, Petőfi Sándor beszélt, amikor azt mondta, hogy „eljön a nap [!], midőn minden rabszolganép jármát megunva sikra lép”.

A továbbiakban a miniszter már nem a jelen, hanem a jövő: a forradalmi változások – köztük a magyar – baloldali irányultságú továbbalakulását kilátásba helyezve idézte fel a költő szavait és alakját:

Én hiszem, hogy Petőfi próféciájának az a második része is be fog telni és betelőben van már, amely azt mondja, hogy nemcsak „pirosló arczczal”, de „piros zászlókkal is” ki fognak állni a népek egymásután és egy hatalmas szimfoniában fogják elzengeni a világszabadság hatalmas dalát.¹⁹

A beszédrészek jól mutatják, hogy – a tér elfoglalását mintegy kiegészítve – a rendezvény főszereplői az időben is igyekeztek kijelölni az 1918-as forradalom, az új köztársaság helyét az általuk elődökként értékelt történelmi személyiségek megjelenítésével, méltatásával.

Szintén az új rendszer időbeli elhelyezését volt hivatott szolgálni – a Nemzeti Tanács november 15-ei ülésén hozott határozatokkal összhangban – az a Hock János által előterjesztett indítvány, amely a korabeli ünnepek sorozatának átalakításával foglalkozott: „a győzedelmes forradalom napján, október 31-én és a köztársaság kimondása napján, vagyis november 16-án örök időkre szóló nemzeti ünnepet tartunk, és a nemzet történetét meggyalázó április 11-ét és a többi királycazfrangos ünnepeket töröljük.” A javaslatra a jelenlévők helyeslően reagáltak.²⁰

Az Országházban beszédet tartott Károlyi Mihály miniszterelnök is, aki egyebek mellett kijelentette:

Trombitaharsonával fogjuk ennek a mai napnak határozatait széjjelkürtölni az egész világba. A radio, a telefon, a telegráf működni fognak a mai napon és remélem és hiszem, hogy ezek után azok a kételyek el fognak oszlani, ha megtudják, hogy ma itt

¹⁷ Képviselőházi napló (15. lj.) 461.

¹⁸ Lásd ehhez pl. Vörös (16. lj.) 29–65, IX–X.

¹⁹ Képviselőházi napló (15. lj.) 463.

²⁰ Képviselőházi napló (15. lj.) 457.

mi történt, ha megtudják, hogy a köztársaság, a demokrácia és a szociális intézmények megvalósításának ünnepnapján odakünn száz meg százezer ember van.²¹

A miniszterelnök tehát az új rendszer legitimációja érdekében az épület elé felvonultatott tömeget – hasonlóan a Magyarországi Szociáldemokrata Párt idézett iránymutatásához – mintegy „a magyar nép” jelképeként ábrázolta. Az ülés után Károlyi az Országház bejáratánál elhelyezett vörös emelvényről mondott beszédet a tömegnek, hangsúlyozva a nép, a forradalom győzelmét, a népköztársaság megalkotásának jelentőségét. Az épület más részeinél és a tér különböző pontjain további szónokok tartottak beszédeket az egybegyűlteknek. A mintegy 200 000 főnyi tömeg a beszédek után, az ünnepség végén szétoszlott.

2. ELLENFORRADALMI ÜNNEPSÉG 1919. NOVEMBER 16-ÁN

E rendezvény egészére, illetve egyes elemeire sajátosan utalt vissza pontosan egy évvel később a Horthy Miklós vezette Nemzeti Hadsereg budapesti bevonulási ünnepsége – immár az ellenforradalom, az 1918–1919-es forradalmak szellemiségével való jelképes leszámolás jegyében.²² E törekvés megfigyelhető már az ünnepség időpontjának kiválasztásában is: egyik szervezője ugyanis azt kérte, hogy a díszbevonulást lehetőleg november 16-ára tegyék. Ez szerinte politikai okokból lenne fontos, mert ez volt az a dátum, amikor az Országház téren a múlt évben nyilvánosan Károlyira ruházták át a hatalmat.²³ Az ünnepség fogadóbizottsága pedig igyekezett ez alkalomból mozgósítani a „honfitársak” tömegeit, amelyeket a szervezők immár „a nemzet” jelképeként kívántak szerepeltetni a rendezvényen. Felhívásuk ekként buzdított:

²¹ Képviselőházi napló (15. lj.) 459. Vö. még JAKUSCH Gabriella: „Magyarország »november 16-án örök időkre szóló nemzeti ünnepet tartson«. Egy emlékezetes dátum: 1918. november 16.” *A Hadtörténeli Múzeum Értesítője* 2008/10, 21–27; VARGA Lajos: „A Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a köztársasági gondolat” in FEITL István (szerk.): *Köztársaság a modern kori történelem fényében. Tanulmányok* (Budapest: Napvilág 2007) 228–229; Gábor MÁTHÉ: „The Michaelmas Daisy Revolution – »The Hungarian People’s Republic«” in András GERGELY – Gábor MÁTHÉ (szerk.): *The Hungarian State. Thousand Years in Europe* (Budapest: Korona 2000) 249–250; Vörös Boldizsár: „Koronátlan címer, vörös zászló. Az új rendszerek szimbólumai az 1918–1919-es magyarországi forradalmakban” in *Vörös* (1. lj.) 128–132.

²² Az ünnepség részletes elemzése Vörös Boldizsár: „Károlyi Mihály tér, Marx-szobrok, fehér ló. Budapest szimbolikus elfoglalásai 1918–1919-ben” in *Vörös* (1. lj.) 147–154; Vörös Boldizsár: „Térfoglalás Budapesten – térfoglalás a történelemben? A Nemzeti Hadsereg budapesti bevonulási ünnepsége 1919. november 16-án” in PÁSZTOR Cecília (szerk.): *Ünnep – hétköznap – emlékezet. Társadalom- és kultúrtörténet határmezsgyéjén. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeli Egyesület konferenciája. Szécsény, 2000. augusztus 24–26* (Salgótarján: Nógrád Megyei Levéltár 2002) 181–186. Lásd újabban TURBUCZ Dávid: *A Horthy-kultusz 1919–1944* (Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet 2016) 70–76.

²³ Lásd *Had-történelmi Levéltár* I. 89. VKF 1919. 13. d. 793.

Honfitársak! [...] Jertek köznapi ruháitokban [az ünnepségre], de fogadjátok szeretettel a csapatokat, hadd érezzék katonáink, hogy végre itthon vannak. Fogadjátok hazafias lelkesedéssel, hadd lássa mindenki, hogy a nemzet együtt érez a hadsereggel. Jertek tömegesen, hadd vegye tudomásul a világ, hogy sokan vagyunk, ha hi a haza!²⁴

A bevonulásnál Horthy Kelenföldről indult meg fehér lovon, csapataival a Gellért térre vonult, ahol a főváros vezetői fogadták. Itt mondott beszédében a Nemzeti Hadsereg fővezére, Budapestet elítélve, utalt a köztársaság kikiáltására is: „ez a város sárba tiporta a nemzet koronáját”.²⁵ A Gellért téri fogadás után a menet az Országházhoz vonult. A hadsereg útvonalán hatalmas tömeg sorakozott fel, sok esetben fehér virágokat (köztük őszirózsákat) szórtak a katonák elé.

Az Országháznál lezajló ünnepségre az épület bejáratához – oda, ahol egy évvel korábban az a vörös emelvény állt, amelyről Károlyi beszédet tartott a tömegnek – fehér fából ácsolt, zöld baldachinos misesátort építettek, ebből pedig piros szőnyeg futott le a térre, létrehozva a magyar trikolor színegyüttesét. A sátorban oltár állt, mögötte fehér alapon hatalmas aranykereszt. Ez a sajátos épületegyüttes jól szemlélteti az ünnepség meghatározó eszmei mozzanatát: a forradalmak szellemiségét elutasítva a nemzeti gondolatkör szakralizálását, ugyanakkor a keresztény vallásos eszme-rendszer nemzetivé tételét. Az Országház homlokzatán háromszínű zászlók lógtak, a téren pedig fehér póznák közt kifeszített köteleken nemzeti színű és a főváros színeit viselő zászlók lengtek. Ez a dekoráció hasonló jellegű volt, mint az egy évvel korábbi köztársasági ünnepségé, ám a vörös lobogók hiányoztak – nyilvánvalóan a forradalmakat elutasítandó. E politikai törekvés megfigyelhető az itt elhangzott beszédekben is; például Tormay Cécile irónő – aki a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének képviselőjeként adta át a magyar asszonyok zászlaját Horthynak – így üdvözölte a Nemzeti Hadsereget: „Magyar hajnal és keresztény feltámadás a Ti hazatéréstek, egy szörnyű véres Kálvária után, melyben Károlyi, a magyar Júdás Iskariot és démoni cinkosai elárulták, megkínózták, kifosztották és megcsufolták a magyar nemzetet.”²⁶

3. KÜLÖNBÖZŐ POLITIKAI ERŐK – AZONOS ESZKÖZÖK?

A Nemzeti Hadsereg budapesti bevonulási ünnepségének szervezői tehát, éppen a forradalmak szellemiségével való leszámolás jegyében, több olyan eszközt, eljárást alkalmaztak, amelynek jelen voltak a köztársaság kikiáltási ünnepségénél is.

²⁴ „A nemzeti csapatok Budapesten. – A románok kivonultak. – Budapest magyar kézen” *Budapesti Hirlap* 1918/114, 3–4.

²⁵ „A nemzeti hadsereg Budapesten” *Budapesti Hirlap* 1919/116, 3.

²⁶ Tormay Cécile beszédének szövege *Kiáltvány a Magyar Nemzeti Hadsereghez!* címmel, Tormay nevének feltüntetése nélkül, „A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége” aláírással megjelent röplapon, lásd Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtár 1919/33. Lásd még HAJDU Tibor: „Történeti realizmus és nemzeti bünbakkeresés: az őszirózsás forradalom példája” in FISCHER Ferenc – MAJOROS István – VONYÓ József (szerk.): *Magyarország a (nagy)hatalmak erőterében. Tanulmányok Ormos Mária 70. születésnapjára* (Pécs: University Press 2000) 213–215.

Mindkét szimbolikus térfoglalási akció ugyanis Budapest reprezentatív, nagy szimbolikus értékű belső területeinek és az Országháznak a megszállásával-átalakításával igyekezett hirdetni az ezeket az eljárásokat alkalmazó politikai erők világfel-fogását, értékrendszerét. Az 1918-as és az 1919-es ünnepségnél is fontos szerepet töltöttek be a domináns – az ezeket felhasználó politikai erők jelölésére is alkalmas – színek: a köztársaság kikiáltásánál a nemzeti színek és a vörös, Horthy bevonulásánál a nemzeti színek és a fehér.

Mindkét rendezvényen egyszerre volt jelen az elutasítás és a méltatás gesztusa. A köztársaság kikiáltásakor leszámoltak az előző politikai rendszerrel, és megemlékeztek az elődökként méltatott „magyar jakobinusokról”, az 1848–1849-es forradalmárokról és szabadságharcosokról, átalakították az ünnepek rendjét²⁷ – egy nemzeti, köztársasági szemlélet jegyében. Horthy bevonulásakor fehér lovon ült, az Országházra misésatórt építettek, az elhangzó beszédekben leszámoltak a forradalmakkal – egy nemzeti és keresztény gondolatvilág hangsúlyozott kifejezése-ként. Az 1919-es ünnepségnél megfigyelhetők olyan eljárások is, hogy a szervezők a nézeteiket hirdetni hivatott akciót vagy tárgyat olyan korábbi esemény vagy tárgy helyére illesztették, amely homlokegyenest ellenkező eszmei tartalmat hordozott: ez történt a bevonulás időpontjának meghatározásánál és a misésatórnak a vörös drapériás emelvény helyére építésénél.

Sőt, úgy tűnik: a bevonulási ünnepség egyes szereplői azáltal is törekedtek az 1918–1919-es forradalmak szellemiségével való leszámolásra, hogy beszédekben olykor ugyanazokat a fordulatokat, kifejezéseket alkalmazták, mint az egy évvel korábbi rendezvény szónokai – ám teljesen ellenkező eszmei tartalommal és összefüggésben. Így például 1918-as beszédében Hock János azt mondta az öreg, 1848–1849-es szabadságharcos katonának: megérted „hazádnak feltámadását a magyar független köztársaságban”,²⁸ 1919-ben pedig Tormay Cécile többek között azzal köszöntötte a Nemzeti Hadsereget, hogy „keresztény feltámadás a Ti hazatérés-ték”.²⁹ A köztársaság kikiáltásánál Kunfi Zsigmond ekként fogalmazott:

Ma itt áll előttünk az a királyi hatalom, amely megindította és elvesztette ezt a háborút. Itt áll előttünk mindazoknak politikai uralma, akik ezzel a királysággal szolidaritásban együtt dolgoztak és állottak. Itt áll előttünk a vádlottak padján az az egész politikai és gazdasági rendszer, amely a latifundiumokkal, a nagy bankoknak és az uzsoratókének hatalmával egyenlően bűnös abban, ami ezekben az esztendőkből itt történt. És én a népnek nevében merem azt mondani: Ide hívom tetemre mindeze-

²⁷ Ezekkel az eljárásokkal a korabeli közvélemény-formálók határozottan törekedtek egy „saját hagyomány” megteremtésére is. Lásd ehhez Eric HOBBSAWM: „Introduction: Inventing Traditions” in Eric HOBBSAWM – Terence RANGER (szerk.): *The Invention of Tradition* (Cambridge: Cambridge University Press 1985) 1–14; Eric HOBBSAWM: „Tömeges hagyomány-termelés: Európa 1870–1914” in HOFFER Tamás – NIEDERMÜLLER Péter (szerk.): *Hagyomány és hagyományalkotás. Tanulmánygyűjtemény* (Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport 1987) 127–197; GLATZ Ferenc: „A történettudomány és a közgondolkodás történeti elemei” in GLATZ Ferenc: *Történetírás – korszakváltásban. Tanulmányok* (Budapest: Gondolat 1990) 87–90.

²⁸ Lásd 15. lj. és a hozzá kapcsolódó főszöveg.

²⁹ Lásd 26. lj. és a hozzá kapcsolódó főszöveg.

ket. [!] Lelkemben egy óriási ravatalt látok. Ezen a ravatalon ott fekszik az ezer sebből vérző, ellenséges hadseregek invázióját szenvedő, embereit és katonáit ruhával és étellel ellátni nem tudó Magyarország.³⁰

Az egy évvel későbbi november 16-ai ünnepségen pedig Horthy mondta azt, hogy „[t]etemre hívom itt a Duna partján a magyar fővárost”.³¹

Továbbá a rendezvényekre mozgósított és megjelent tömeg szerepe is részben azonos volt: a szervezők, közvélemény-formálók e tömegeket önmaguk („a nép”, majd „a nemzet”) jelképeként is szánták, amint ez az idézett 1918-as szociáldemokrata iránymutatásban, a Károlyi-beszédrészletben és az 1919-es Horthy-bevonulást szervező bizottság felhívásában is megfigyelhető. A két ünnepség ugyanis egy-egy politikai rendszerváltás jelképeként is hivatott volt működni – a mozgósított tömegeknek ezeket kellett részvételükkel legitimálniuk. Mindezeket túl annak megismeréséhez, hogy e rendezvények miként épültek be a következő évtizedekben a magyar politikai kultúrába, még további kutatásokra van szükség.³²

4. KORTÁRSÁK AZ ÜNNEPSÉGEKRŐL

Érdemes – persze amennyire a források erre lehetőséget nyújtanak – vizsgálni azt is, hogy a két ünnepség propagandisztikus tartalmaival megcélzottak miként reagáltak ezekre. Például a köztársaság kikiáltásánál hirdetett nézetek elfogadását jelzik Czillich Anna festőművésznő 1918. november 16-ai naplóbejegyzései:

A mai nap Magyarország legnagyobb történelmi dátuma. Ma kiáltották ki a köztársaságot, a magyar nép és százezernyi polgár dörgő éljenébe az én hangom is belevegült. Hatalmas érzés, igazi szabad emberi büszkeség önti el egész valómat.³³

Ezzel szemben gróf ifjabb Andrassy Gyuláné Zichy Eleonóra ugyancsak 1918. november 16-ai naplófeljegyzésében ezeket állította:

Ma proklamálják Pesten a köztársaságot. A magy[ar] nemzet millióiról beszélnek, akik ezt az államformát elfogadták, pedig a valóságban csak B[uda]pest fővárosról és néhány vidéki városról van szó.³⁴

Az ünnepséggel kapcsolatos vívódásait rögzítette 1918. november 15-ei és 16-ai naplóbejegyzéseiben Herman Lipót festőművész, akinek a rendezvényhez való hoz-

³⁰ Képviselőházi napló (15. l.) 461.

³¹ Lásd 25. l. és a hozzá kapcsolódó főszöveg. E beszédek keletkezési körülményeivel kapcsolatban még további kutatásokra van szükség.

³² A Nemzeti Hadsereg 1919. november 16-ai bevonulási ünnepségének utóéletével kapcsolatban lásd pl. TURBUCZ (22. l.).

³³ CZILICH (7. l.) 44–45.

³⁴ Gróf ifj. ANDRÁSSY Gyuláné ZICHY Eleonóra: *Napló 1917–1922* (Budapest: Athenaeum 2018) 40, 388. A kötetre Schweitzer Gábor hívta fel a figyelmemet, szívességéért ezúton mondok köszönetet.

záállását nagymértékben befolyásolta az a történelmi helyzet, amelyben a köztársaság kikiáltására sor került. November 15-énél ezzel kezdte aznapi szövegét:

Holnap proklamálják a magyar köztársaságot a képviselőház kupolatermében. Ha akarnék elmehettem volna nézőnek, de tulajdonképpen nem érdekel tulságosan az esemény, mert mögötte áll staffázsul a veszített háború következménye – az ország teljes leromlása. Most már mindinkább kiderül, hogy a győző entente Magyarországot mint koncot odadobja a szlávoknak s románoknak. Valakit csak meg kell büntetni s valamivel csak jutalmazni kell a segítőket. Hiszen demokratikus keblemnek jól esik, hogy köztársasággá válunk (az előjogokat, címeket, vagyoni oligarchiát sohasem szerettem, bár művészibb s dekoratívabb a szürke radikalizmusnál) de nem ezért az áráért. Különbösen lehetségesek még meglepetések, bár nem merek optimista lenni –

Ugyane napi feljegyzéseiben azonban később visszatért az ünnepre: „Holnap valószínűleg a képviselőház előtti téren meg fogom nézni egy percre a tömeget (bár zavarok is lehetnek).” A november 16-ai rövid rész indításánál pedig – összhangban az ünnepség közvélemény-formálóinak elgondolásaival – hangsúlyozta az esemény történelmi jelentőségét:

Egy kevés történelem. Délben gyalog mentem bátyám lakása felé ebédelni, látván a jövő tömeget az Országház felől piros s egyébb jelvényekkel jönni, elhatároztam, hogy mégis megnézem, hogy néz ki az Országházon a republikánus piros zászló. [...] a köztársaságot proklamálták. Szörnyen örülnék e ténynek, ha nem deprimálna annyira egyébbként kilátástalan helyzetünk. Hiszen a jelenlegi jelek szerint alig marad Magyarországul 8–10 vármegye. Szomorú gazdasági viszonyok lesznek itt, nincs itt ok valami nagy örömré.

Majd az aznapi bejegyzéssorozat elején irottakhoz hasonló értékelést megfogalmazva ezeket vetette papírra:

A kávéházban (Az Estéknél) fanyar viccek az egész dolog fölött. Mégis nagy dolog ez az átváltozás. De kár, hogy nem évekkkel ezelőtt történt. A koronázás persze színesebb látvány volt s bár akkor még háború volt, mégsem voltunk ennyire deprimáltak. De hát „éljen a köztársaság”, talán még sem teljesülnek a rémlátásaink egészen – bár a józan ész nem hogy teret az optimizmusnak.³⁵

A következő évben, a Nemzeti Hadsereg budapesti bevonulási ünnepsége előtt, 1919. november 15-énél írott sorai sem tanúskodnak a korabeli problémákat figyelmen kívül hagyó lelkesedésről:

³⁵ Herman Lipót 1918. július 6. és december 29. közötti naplóját lásd Magyar Nemzeti Galéria Adattár, 19920/1977, a kötetben: 4407–4409. A naplószorozatról lásd Szűcs György: „Herman Lipót »forradalmi«” *Enigma* 2017/93, 6–18.

Őszintén szólva – bár a viszonyok illetően alakulása összehasonlíthatatlanul szimpatikusabb, mint a közelmúlt szélsőbaloldalra való kilengés – már kissé unom ezeket az ünnepélyeket, s mindent, ami vele jár. Mert hiszen nem hihető, hogy addig minden rendben menjen, míg nem következik el a hétköznapi munka normális állapota.³⁶

³⁶ BARDOLY István – MARKÓJA Csilla (szerk.): „»Érdekes, de szörnyen drága kísérlet«. Herman Lipót naplójegyzetei (1919. augusztustól decemberig)” *Enigma* 2018/94, 63.